

ALLAH C.C. YERYÜZÜNDE İNSANI HALİFE-Sİ OLARAK YARATMIŞ

Derleyen: Gürbüz MIZRAK

Kaynak: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/>

Bakara 30-33

Hani rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.

Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi.

Melekler: “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin” cevabını verdiler.

Allah: “Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir” dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de “Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!” buyurdu.

Burada anlatılan "Allah'ın yeryüzünde insanı kendisi için halife olarak yaratacağını" meleklerle bildirmesidir. Sözlükte hilâfet, "bir kimsenin diğerini temsil etmesi, onun salâhiyetlerini kullanması" mânasına gelir. Buradaki halifelik sınırlı olup; Allah rızâsına uygun hareket, amel ve davranış şartlarına bağlanmıştır. İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah'ın mülkü olduğunu, bir amaca ve şarta bağlı olarak kendisine emanet edildiğini, bunlar üzerinde sahibinin irade ve rızâsına uygun bir şekilde tasarruf etmekle (hilâfet) yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde hareket edecektir.

Melekler; topraktan yaratılacak insanın eksikleri ve fesat çıkarmaya müsait olacağını, bu gerekçelerle hilâfete lâayık olamayacağını, halifenin kendileri olacağını beklediklerinden; Âdem'in halife olarak yaratılmasının hikmetini sormuşlar. Bu ayetlerde Yüce Yaratıcı meleklerin beklentisine uymayan iradesini, bu nimetin insan türünden olan kullarına tahsisinin gerekçesini bir imtihanla meleklerle açıklamıştır.

- Bilgi;
 - ✓ Allah tarafından haber verilmesi yanında;
 - ✓ Gözlem, deney ve akletme (tefekür) ile de üretilir.

İnsan bu vasıflara sahip olarak yaratılmıştır. Oysa melekler, Allah nezdinde ilâhî emir ve iradeye göre davranmak ve asla bunun dışına

çıkılmamak (inisiyatif kullanmamak) üzere programlanmışlardır. Yüce Allah, meleklerin sahip olmadığı hikmetler ve gerekçeler sebebiyle Âdem'i yeryüzünde halifesi olarak yarattığını haber vermiş;

- Melekler bu imtihan sonucunda kendilerine verilen bilme ve bilgi üretme kabiliyetinin Âdem'e verilenden farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya Âdem'in ehil bulunduğunu anlayıp itiraf etmişlerdir.

İNSANIN SORUMLULUĞU

Mâturîdî'ye göre Allah Teâlâ insanı (1) hem mükellef (mükemmel ve sorumluluk sahibi) (2) hem de içinde bulunduğu şartların etkisiyle dünya lezzetlerine meyledabilen (nefsânî olabilen) bir karakterde yaratmıştır:

- ✓ Ona iyiyi kötüden ayırmasını bilen; kötü davranışları çirkin, iyi davranışları güzel gösteren; çirkini güzele tercih etme, övülmeye değer bulunanı yergiye müstahak olandan üstün tutma yetileri olan **akıl nimetini** bahşetmiştir.
- ✓ Aynı zamanda insan, içinde bulunduğu şartlara ve psikolojik duruma bağlı olarak yaşadığı elemin veya tattığı zevkin etkisiyle doğası gereği değer algısı değişebilen (nefsânî davranabilen) bir varlık olarak yaratılmıştır.

Mâturîdî insanın fiillerini (eylemlerini) (1) özü itibariyle (lizatihi) güzel ve çirkin olanlarla, (2) kendisi dışındaki sebeplerden ötürü (ligayrihi) güzel ve çirkin olanlar diye ikiye ayırır:

- ✓ Birinci gruptakilerde aklın güzel gördüğü şey hiçbir şekilde çirkin olmaz, aklın çirkin gördüğü de güzel olmaz. Bunlarla ilgili yargıların değişmemesi, onların özlerinin Yaratıcı tarafından o şekilde belirlenmiş olmasındandır. Bunlar için bir misal vermek gerekirse, Allah “doğruluğu ve adaleti” akıllarda ve kalpte güzel (tahsin), buna karşılık “yalanı ve zulmü” çirkin (takbih) kılmıştır.
- ✓ İkinci gruptakiler de dâhil bazı fiiller vardır ki -içinde bulunulan şartlara göre- iyi veya kötü olarak algılanmaları hususunda tereddütte kalınabilir. Bu durumda öyle biri olmalı ki, bunların hangi hallerde iyi/doğru hangi hallerde kötü/yanlış olacağını bilsin ve haklarındaki hüküm buna göre belirlensin. O kişi Peygamber, hüküm de O’nun Allah (C.C.) katından getirdiği Vahiydir.

Bu suretle Allah (C.C.) akıl nimetini yeterince kullanan ve vahye kulak veren insanı;

- ✓ Kendine zevk verse de aklının ve vahyin çirkin bulduğu davranışlardan sakınan, nefsinin istediği (fitrî temayüllerinin empoze ettiği) kötü şeyleri yapmama için sabır gösteren bir

konuma getirmiş;

- ✓ Güzel davranışları ve iyi ahlaki teşvik etmiş; ona, nefesine zor gelse de aklen ve naklen (vahiyle emredilen) güzel bulunan (meşru) amelleri işlemeyi, nefsi istese de aklen ve naklen (vahiyle yasaklanan) çirkin olanlardan (meşru olmayanlardan) sakınmayı emretmiştir.

Mâturîdî'ye göre Allah insanı; güç yetirebileceği şeylerden sorumlu tutar, güç yetiremeyeceği ibadet ve takatlerle yükümlü kılmaz, yapamayaacağı şeylere karşı daha ağırla cezalandırmaz. Allah akla dayalı olarak veya vahiy yoluyla ne emretmişse, onun anlaşılması için bir yol göstermiştir. O'nun emir ve yasaklarının ekserisi akıl ve aklî deliller yoluyla bilinebilir. Bunları anlayamayacak düzeydeki (akıl baliğ olmayan/akıl hastası olan) kimse ilahi emrin muhatabı olamaz.

Neticede Allah, insana yol gösterici olarak akıl ve duyular vermiş, Kur'an ayetleri göndermiş; herhangi bir fiile karar vermek için cüzi irade ve eylemde bulunabilmek için de güç ve kuvvet vermiştir. Bunlarla teşhiz edilen insana bazı görev ve sorumluluklar yüklemiş, karşılığında mükâfat ve ceza koymuştur. İnsan herhangi bir fiili özgün iradesi ile seçer ve gücüyle işler. Ancak, **insanın bir fiili işlemeye karar verme-**

sinde ölçüsü; taklit değil aklı, duyuları ve nakil (vahiy) ile vakıf olduğu sağlam bilgiler olmalıdır. Kişinin yapacağı eylem; onun fikri, inancı ve doğru olan bilgisi tarafından yönlendirilmelidir.

Mâturîdî, döneminde kulların fiillerinin yaratılması konusunda görüş belirten iki aşırı uca karşı çıkmıştır. Bunlardan;

- Birisi insanın fiillerinde, **Allah'ın insanlara hakikatte hiçbir irade ve tasarruf hakkı tanımadığını ileri sürmekle;**
- Ötekisi ise **insanın fiillerinde Allah'ın irade ve tasarrufuna yer vermemekle**

aşırılığa gitmişlerdir.

Bu hususta Mâturîdî orta bir yol benimsemiştir. Ona göre, kulun bütün fiillerinin yaratılması, her şeyin yaratıcı olan Allah'ın kudretiyle olur. Kulun herhangi bir eyleme yönelmesini engellemek Allah'ın iradesi dâhilindedir. **Allah, ezelî ilmiyle insanın neyi yapmayı tercih edeceğini bilir. Bir insanın fiilini takdir edip yaratırken, o kişinin kendi iradesiyle yapacağı tercihi esas alır. Dolayısıyla kul o fiilden sorumludur. Sorumluluktan kurtulmak için kaderi bahane edip onu ileri sürmek, bir değer taşımaz.**